

Egy újabb rovásíráskorpusz ígérete

Benkő Elek – Sándor Klára – Vásáry István: A székely írás emlékei.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2021. ISBN 978-963-416-267-4, 928 pp.

Fehér Bence

Magyarságkutató Intézet, Budapest

Az ELKH BTK Magyar Östörténeti Kutatócsoportjának égisze alatt a három neves kutató már méretre is tekintélyes vállalkozásba fogott: szokatlanul vastag (928 oldalas) és díszes kiállítású kötettel álltak elő, amely ráadásul az egyik legvitatottabb és nagy érdeklődésre számot tartó témának, a székely–magyar rovásírásnak (a szerzők terminológiájában: székely írás¹) kíván összefoglaló gyűjteménye lenni. Egy ilyen összefoglalást, amely mind az epigráfiai, mind a kéziratos és nyomtatott emlékeket és testimoniumokat is tartalmazza, bizony már nagyon régóta várunk, hiszen ilyen utoljára Sebestyén Gyula 1915-ös kötete volt,² amely még összesen 19 db emléket tartalmazott. Az azóta megjelent összefoglaló művek az epigráfiai emlékekre korlátozódtak,³ amelyek persze rovásírásunk legfontosabb emlékei, de teljes képet ezek alapján még nem kaphatunk. Régóta vártunk tehát a kötetre, amelynek készülését szakmán belül sejtettük, hallottuk a híreket, hogy (Propertiuszal szólván) *nescioquid maius nascitur Iliade*, de nem gondoltunk arra, hogy a szerzők végül inkább Horatius szavát fogadják meg: *nonumque prematur in annum*, ugyanis 2012-től tartó kötet szerkesztő munka eredménye jelent meg végül 2021-ben. Nem a kutatómunkáról beszélünk, ugyanis egyértelmű, hogy a műbe jórészt a szerzők korábbi kutatásainak eredménye van bedolgozva, az tehát több évtizedesnek mondható.

1 A szerzők (13–14. old.) a terminológia-választást azzal indokolják, hogy a szakma mérvadó része áttért erre a névhasználatra. Ez az állítás nem kis merészségre vall, hiszen pl. Ráduly János tudtunkkal tartja magát a „rovásírás” kategóriához, Erdélyi István haláláig tartotta magát hozzá, és egyáltalán, egy olyan szakma, amely tíznél kevesebb tudományos képzettségű kutatót foglal magába, miképpen osztható mérvadó és nem mérvadó részre? Vékony Gáboron kívül, aki valószínűleg elsőként kötelezte el magát a „székely írás” terminus mellett, főleg éppen a szerzők használják, akik eszerint azt vindikálják maguknak, hogy ők a szakma mérvadó része.

2 Sebestyén 1915.

3 Ferenczi 1997; Erdélyi–Ráduly 2010; Fehér 2020. Kivétel Mandics György gyűjteménye (Mandics 2010), amely azonban más szerkesztési sajátságai miatt nehezen kezelhető korpuszként.

Mármost egy kilenc esztendeig érlelt kötettől az ember azt várja, különösen, ha három ekkora szakmai tekintély tollából és az MTA teljes tekintélyével felvértezve⁴ jelenik meg, hogy valóban minden szempontból mérvadó legyen. Nem feltétlenül egyedi hibáktól mentes, hiszen minden ember hibázhat, hanem hogy módszertanilag ne legyen se következetlen, se szakmaiatlan, és adatmennyisége megközelítse a teljességet. Sajnos meg kell mondani, hogy ezt a két célt a kötetnek nem sikerült teljesítenie, ez pedig gyakorlati felhasználhatóságát meglehetősen erősen korlátozza – eltekintve itt az egyedi lapszusoktól, amelyeket recenziómban nem is fogok tételesen összeszedni, mivel a mű értékét ezek érdemben nem befolyásolják.

A rovásírásos anyag közlésének szemmel láthatólag még nincs egységes metodikája, sem a tárgyleírás, sem a szöveg átírása és értelmezése szempontjából. Az epigráfia más témaköreiben ez a metodika nagyjából rendelkezésünkre áll, legpontosabban a római felirattanban, ahol lényegében az egész világ a CIL módszertani elveit követi. Márpedig a rovás kutatás sem sokkal fiatalabb szakág, ma már vagy százötven éve tudományos igénnyel művelik, így elvárható volna, hogy ilyen egységes módszertant alakítson ki, s a corpusképzés mellett talán ez volna a legfontosabb célja egy átfogó kiadványnak – azonban eddig még egyetlen corpuskísérlet nem teljesítette ezt az elvárást, és sajnos a most tárgyalt kötet sem tudott e kérdésben lényegesen előrelépni. A feliratok leírásánál és értékelésénél érezhető a metodikai fegyelem hiánya, eltérő módszerek és sémák követése, nem egységes megvalósítás, és az is, hogy a többi epigráfiai szakág eddigi tapasztalatait nem integrálták – a római epigráfus szemével nézve úgy fogalmazhatnánk, „hiányzik a CIL kemény iskolája”. Az alapvető tudományos módszertani, szemléletbeli hiányosságok, amelyeket a kötet szemére vethetünk, a következők:

1. A kutatás dokumentációja nincs egyénítve. A szerzők a bevezetésben közös felelősséget vállalnak minden schedáért (20. old.), mondván, együtt dolgoztak, együtt hibáztak. Ez roppant elegáns és úriás eljárás, de paleográfiai szemmel használhatatlan. Minden paleográfiai munka alapja az autopszia, a személyes vizsgálat, és ez csak akkor hiteles, ha dokumentáljuk, hogy kinek a szemével történt. Egyáltalán, a schedáknál sehol nincs megnevezve, *vidi* vagy *contuli*: autopszia útján vagy dokumentáció alapján történt a leírás. Feltételezhetnők persze, hogy valamennyi el nem vezett tárgy, illetve kézirat leírása autopszia útján történt (kilenc év erre épp elég időt adott), de egyes helyeken⁵ a „fotó alapján”, „leírás alapján” kitételek azt sejtetik, nem így történt. Méghozzá ez a „kétes” esetekben sűrűsödik, holott elemi logikával azokat kellene legalaposabban saját szemmel is megnézni!

2. A munka gerincét kitévő feliratos anyag nincs felirattani átírásban közölve. Márpedig mindenféle tudományos értékelésnek alapját kéne hogy képezze, hogy az átírás szab-

4 Ld. Fodor Pál *Köszöntőjét* (9–10. old.), amely tudományos műben egészen szokatlan panegyricusi stílusban szól a szerzőkről és teljesítményükről.

5 Pl. 817, I.3.; 819, I.19.; 822, I.22.; 823, II.2. (e sorok írója mind a négyet megtalálta és látta).

ványos felirattani jelölésekkel (az ún. leideni konvenciók alapján) történjék, hiszen ezek híján az olvasat nem egyértelmű. Ehhez képest nem csak elmarad a jelölés (pl. csonka jeleket semmi nem különböztet meg a teljestől), hanem egyes esetekben homlokegyenest ellenkező a szabványossal: a szerzők képesek és a ligatúrát aláhúzással jelölik, holott az aláhúzás azt jelenti: az adott betűk az első lejegyzés óta megsemmisültek. A dálnoki felirat melletti latin betűs feliraton pedig a rövidítést jelölik [ ] jellel, ez viszont azt jelenti: kitört, megsemmisült betűk. Tragikomikus eredménnyel jár ez az abszurd eljárás pl. a székelydálya felirat (maga a megnevezés is problémás, hiszen itt egyértelműen több feliratról van szó) átírásánál, ahol a csatolt rajzot (Ősi Sándor grafikája Benkő Elek alapján) egyszerűen nem lehet egybevetni az átírással, az annak mintegy szelektív képét adja, sorrendi cserékkel, ráadásul egyes részeit zárójelbe téve – ami pedig annak a szabvány jele, hogy ezek az eredetin nem szereplő rövidítésfeloldások lennének! Ilyen színvonalú feliratközléseket eddig csak amatőr kiadványokban láttunk, nem az MTA tekintélyével dicsekvőben, s valóban nagyon jó volna tudni, a három szerző közül kinek az autopsziája jegyzi ezt a produktumot (mivel a részletfotók Benkőéi,⁶ legvalószínűbben az övé). Hármuk közül Benkő Elek az, aki rendszeresen publikál felirattani kérdésekben, tehát mindenképpen szakmaibb teljesítményt várunk tőle társszerzőként is. Nem pedig azt, hogy olyan terminológiai abszurdot engedjen megjeleni, mint az alsószentmihályi felirat leírásában, ahol a hederát (borostyánlevéldísz) a szerzők peltának (amazónpajzs) minősítik (213. old.). Költői kérdés: ha egy borostyánlevelet összetévesztenek egy pajzsral, mennyire valószínű, hogy adott esetben két elmosódó betűalakot helyesen meg tudnak különböztetni?

3. Egybekapcsolódik ezzel a betűalakok nyomtatásának kérdése. Kétségtelenül nagyon nehéz döntés előtt áll mindenki, aki székely rovásírást szöveg tudományos publikációjával próbálkozik. Megjelenítse-e nyomtatásban a betűalakokat, vagy átkódolja? Az előbbi megoldás talán úgy tűnik, pontosabban visszaadja az eredetét. Én mégis azt hiszem, szerencsétlen döntés volt ezt választani egy olyan írásnál, amelynek, akárhogy is forgassuk, nincsenek normatív betűalakjai, azokat csak az 1980-as évekbeli revival-mozgalomban hozták létre, tehát egy középkori feliratra egyszerűen nem érvényesek. Itt minden betűnél egyedi döntés kérdése, hogy mivel tekintjük azonosnak, vagy esetleg párhuzamtalannak bélyegezzük, s ilyen esetben egy előre szabványosított nyomdai betűkészlet nehezen használható. Különösen látszik ennek a fonák eredménye olyan problémás szövegeknél, mint pl. a dálnoki felirat, ahol a szerzők meg is jegyzik két jelről: a helyszínen nem észlelték az irodalomban leírt alakot (191. old.). Mellesleg, tévednek: alulírott is látta a feliratot, és az összes itt általuk nem észlelt jel létezik. De persze ezt a hiányos leírás és a szabványbetűs átírás miatt nem lehet ellenőrizni, csak a tárgy fotójából lehetne, és akkor már hadd említsük a kötet egyik legnagyobb lapszusát: hogy éppen ennél a tárgynál egy manipulált képet, tkp. fotógrafikát raktak be hiteles retusálatlan fénykép helyett!

6 Érthetetlen, miért csak két részletkép van teljes fotók helyett!

4. A szakirodalom közlése szelektív. Először is, nem sikerült meglelnem azt, hogy időben meddig folytatták az anyaggyűjtést. A bibliográfiában még számos 2018-as tétel szerepel, 2019-ből három kevésbé jelentős publikáció (ami mindenesetre arra utal, hogy ekkor még folyt a gyűjtés), viszont a 2019–20-ban egyébként megjelent, nem kis mennyiségű és nagyobb szabású újdonságokat is hozó irodalomra semmi utalás nincs – kivéve Benkő Elek és Vásáry István egy-egy saját publikációját 2020-ból. Nem kifejezetten elegáns, hogy a szerzők saját cikküket feldolgozzák, viszont ugyanabból a két évből egy teljeskörű korpuszt, a tászkotetői leletek háromnyelvű monográfiáját (Puskás-Kolozsvári–Bolohan 2019), két rovástörténeti konferenciakötet anyagát (Zelliger 2019; Fehér–Ferenczi 2020) és tucatnyi nyelvészeti és filológiai cikket már nem. Ha lenne egy határozott végpont, aminél későbbi írásokat technikai okokból már nem tudnak feldolgozni, az elfogadható lenne (ha erre felhívnák az olvasó figyelmét), bár egy teljesnek szánt korpusznál igazán kívánatos lenne az is, hogy a tördelés végpontjáig pótlólag kiegészítsenek a friss irodalommal. Ez az eljárás azonban sokkal rosszabb dologra utal: a szerzők saját munkásságukat fontosnak tartják dokumentálni, viszont azokat a kutatásokat, amelyek nem kongruálnak az ő nézeteikkel (pl. Zelliger E., Fehér B., Puskás-Kolozsvári F. írásai), meg sem említik? Még nehezebben védhető, hogy deklaráltan kihagyják az értéktelennek minősített „műkedvelő munkákat” (16. old.). Egyfelől nemegyszer ezekben van az első közlés, illetve egy amatőr kiadvány is felfigyelhet egy jelenségre vagy egy korábbi értelmezés hibájára;⁷ másfelől az „amatőr” és a „szakember” elkülönítése semmiképp nem objektív! Írástörténeti képzés Magyarországon nincs, így írástörténetileg valamennyien autodidakták vagyunk. Mondhatják a szerzők, hogy történész vagy filológus és nyelvész képzettség kell ahhoz, hogy szakmai publikációban idézzük. Mikortól? 1900-tól? 1920-tól? 1990-től? Mert ugye Szabó Károly, akit első szaktudományos szerzőnek neveznek meg (15. old.), végzettségét tekintve jogász volt. A ma élők közül hiánytalanul idézik Ráduly János publikációit, aki sem nem filológus, sem nem nyelvész (rováskutatói pályája előtt néprajzi tárgyokban publikált), és ezt nyilván helyesen teszik, de meg sem említik Mandics Györgyöt, aki szintén nem „szakember” ebben az értelemben, de hatalmas gyűjteménye a tudományos forráshasználat szabályait betartja, így ha értelmezéseiből nem is fogadnak el semmit, bibliográfiai adatait célszerű lenne minden kutatónak felhasználni.

Félreértés ne essék, nem lehet mindenkit idézni, aki bölcsészeti ismeretek nélkül nyilvánul meg ebben a témában, és a szelekció mindig részben önkényes marad, de talán meg lehetne fogalmazni valami logikus minimumot. Nem érdemes kitérni olyan futóbolondok munkáira, akik szakmányban feliratokat találnak teljesen sima felületeken és díszítőmotívumokban – viszont akik tényleges írásemlékeket közölnek, és azt a tudományos minimum szerinti szakirodalmi idézetekkel teszik, azokat nem negligálhatjuk (akkor sem, ha egyszer-egyszer nyilvánvalóan tévednek, mint ahogy Ráduly is legalább két olyan „feliratot”

7 Pl. Szekeres 2008. A mű maga egy teljesen használhatatlan délibábos elméletet ad, de Harmatta János szinte összes olvasati hibáját feltárja.

vélt találni Berekeresztúron, amelyek csak rajzocskák, több valóban létező mellett). A jelen megoldással azonban a szerzők – nyilvánvalóan szándékkal épp ellentétesen – az olvasót éppen Mandics korpuszához irányítják, lévén hogy teljes szakirodalmat csak ott találhat.

5. Mostanra tarthatatlanná vált a Sebestyén korában még természetes eljárás, hogy a feliratokat lelhely szerinti egyedi névvel nevezik meg: „Gelencei felirat”, „Dálnoki felirat”. Önkényes (a Marsigli-féle botnak féltucat neve van az eddigi szakirodalomban), zavaros (ha egyetlen épületben több emlék van, mint Berekeresztúron), és az anyag szaporodásával egyre kevésbé kezelhető. Itt az ideje – és a korpusz lett volna az ideális alkalom – áttérni a számozott közlésre: SZIE 1, SZIE 2 stb.

A módszertani kérdésekkel egyenlő súlyú problémát vet fel az anyagválogatás. A cím ígérete: „a székely írás emlékei”, természetesen szó szerint nem teljesíthető. Abba elvileg beletartoznék a rovásírásos helységnévtábla is 2020-ból Piriócson. Nyilvánvalóan kell egy határt húzni, hogy milyen körben gyűjtjük az adatokat, azonban a szerzők deklarálta határ („a reformkor”) pontatlan is, illogikus is. A testimoniumok közt pl. szerepelnek az 1830-as években készült féltudományos, nyomtatásban megjelent leírások is, egészen 1839-ig. Legyen. Kicsi ugyan a valószínűsége, hogy ezekben bármi tudományos novum volna, és nem a Bél, Cornides, Révai és mások által az előző században leírt, a köztudatba bekerült állítások rekombinációi, de legalább művelődéstörténeti értéke van egy ilyen összeállításnak – viszont akkor miért nincsenek benne a következő évtől fogva (!) Jerney János közleményei? Több újat mondanak ezeknél, és legalábbis nem több a tévedés bennük. A kéziratos emlékekkel látszatra egyszerűbb a kép, azok ez évtizedekben, legalábbis az eddigi publikációk adatai szerint, szépen elapadnak. Nem kutattam annyira a kéziratos hagyomány történetét, hogy meg tudjam ítélni, valóság-e ez a kép, vagy egyszerűen a későbbi időkből való kéziratosokat senki nem publikálta – jó lett volna, ha ezt a kézirattani részben a szerzők tisztázzák. A feliratos emlékeknél viszont biztosra vehető a 19. század közepére a teljes elapadás, így itt természetes lehetne a határvonal – viszont az a furcsaság történt meg, hogy a szerzők minden Bod Péter fogarasi felirata utáni adatot mechanikusan a „kétes” kategóriába raktak, így itt a cezúra mesterségesen korai. És itt jutunk el az anyagválogatás legsúlyosabb problémájához, amely a mű használhatóságát és célját közvetlenül érinti: a „kétes”, a „tévesen meghatározott” (*alienum*) és a „hamisítvány” (*falsum*) kategóriáihoz. Ilyen kategóriákra minden komolynak tekinthető korpuszban szükség van, ez evidens. Ami viszont megengedhetetlen: hogy az ezekben a kategóriákba eső anyag közlését felébe-harmadába, részletes leírás, vizuális dokumentáció nélkül végezzük, illetve ne indokoljuk a besorolást!

1. A hamisítványok kérdése egyszerűbb. Az ide sorolt szövegeknek talán nem minden esetben kell teljes fotódokumentáció, ezt elfogadhatjuk. Mindenképp kellene viszont teljes szakirodalom és részletes érvelés a hamis voltuk mellett. Úgy tűnik, az egyetlen rendszerszerű érv a kötetben az, hogy ezekről már régen tudjuk, hogy hamisak. Tudományos értelemben ez nyilván nem érv. Állatorvosi lóként mutatja a problémákat a Somogyi-gyűjtemény kérdése: ezt fél oldalon (!) kívánják lerendezni, nem véve tudomást róla,

hogy 2016-ig Mandics Györgynek több olyan kötete jelent meg,⁸ amelyek igyekeznek a gyűjtemény valódi voltát bizonygatni. Ismételen arra kell utalnom, hogy ezzel a hallgatással pontosan a szándékukkal ellenkező hatást érik el, a szélesebb közönség szemében Mandics hitelét növelik. Hiányzik: egy rekonstrukció a hamisítás körülményeiről; legalább a hamisítást kimondó 19. század végi érvek idézése; és legfőképp hiányzik az egyénítés, hiszen nem egyetlen írásműről van szó, hanem egy bejegyzéssorozatról, amelynek minden darabját egyedileg kell cáfolni. Különösen fontos ez az ún. Hegyi Tah-féle gyűjteményrésznél, amelyet külön *meg sem említenek*, holott ez a cédlagyűjtemény teljesen heterogén anyagot tartalmaz, amelyeknél ha egy híján mindről be is bizonyítják, hogy hamis, akkor is fennáll a lehetőség (nem csak elméletben, hanem mérhető valószínűséggel), hogy az az egy egy (eszerint itt kihagyott) hiteles kézirat. Másrészt közismert hamisítványok egész sora hiányzik, pedig ezek is dokumentálandók, már csak azért is, hogy a továbbiakban ne publikálják újra őket tévesen.

2. A „kétes” kategória pedig egészen nehezen csoportosítható anyagot tartalmaz. Ide került a legtöbb elveszett, 18–19. századi adatból ismert emlék. Ezek egy részének a hitelét pro vagy kontra a leírás alapján valószínűsíteni lehet. Szemmel láthatólag ide került minden, ami nem illik bele a szerzők koncepciójába: az alsóbúri felirat vagy a firtosvári(ak), de ugyanezt mondhatjuk a kései emlékekről is, pl. az erdélyi lőportartó szaruk feliratai. Mindezeket a szerzők többnyire néhány sorban idézik, a leírás értékelhetetlen, a felirat átírását meg sem kísérlük, az irodalom igen hiányos, az nem derül ki, látták-e saját szemükkel, és főleg: nincs semmilyen fényképes és rajzos dokumentáció! Tulajdonképpen mi lehetne fontosabb célja egy teljes gyűjteménynek, mint a mindeddig vitatott anyag tisztázása, és mi más módon történhetne ez meg, mint teljes dokumentációval, személyes megtekintéssel és érveléssel? Ehelyett ilyen visszás megjegyzések sorakoznak: „további vizsgálatot igénylő” (219. old.), „azonosítása és vizsgálata még várat magára” (819. old.). A kötet kilenc évig készült, miért várjunk további vizsgálatra, nem ez lett volna az ideális alkalom, hogy megtörténjék? S nem hallgathatom el gyanúmat: az autopszia kérdése egyes esetekben alighanem azért marad homályban, mert nem történt meg. Ha a vadasdi „köfeliratot” látták volna, nem hihető, hogy ne azonosították volna, hogy szándéktalan sérülésekről van szó, nem írásról; ha a kibédi köemléket megtekintették volna (ami nem nehéz, mert abban az utcában és házszám alatt van ma is, ahonnan Erdélyi–Ráduly 2010-ben közölték⁹), akkor nem állítanák a teljesen sima gömbformára csiszolt tárgyról, hogy természetes, faragatlan kő. És még egy megjegyzés: komolytalan, sőt nevetséges eljárás négy sort írni a tászoktetei leletekről – nem említve, hogy legalább a múzeumba került és ma is megtekinthető két példányt megvizsgálták-e, és mellőzve az újabb román szakirodalmat is, amelyet mégiscsak vagy elfogadni, vagy elutasítani kellene. Alapvetően egyetértek a szerzőkkel, hogy ezek a

8 Mandics 2012–2016; Mandics 2015.

9 Erdélyi–Ráduly 2010, 91.

leletek nem tartoznak (legalábbis döntő részben) a székely rovásírás körébe; a probléma az, hogy ezt négy ilyen sorban nem lehet kimondani.

Szerkezetét tekintve a mű gyűjteményi része az alábbi főbb tartalmi egységekre tagolódik: 1) „a székely írásról szóló történeti tudósítások tára,¹⁰ 2) feliratos emlékek, 3) csak kéziratos másolatban fennmaradt feliratos emlékek, 4) kéziratos és nyomtatott emlékek, 5) nagy terjedelmű korai szakmunkák a tárgyban. Részben ez a felosztás indokolt, részben kevésbé logikus: a kéziratban fennmaradt feliratokat a felirattan soha nem határolja el élesen a többitől. Ha ezt tennők, pl. a *Corpus Inscriptionum Latinarum* feliratainak igen jelentős részét ki kellene szelektálnunk, hiszen csak reneszánsz vagy barokk kéziratokban maradtak fenn. Ez ezeknek önmagában egyáltalán nem csorbítja a hitelét: ettől a tényről teljesen függetlenül, történeti és filológiai elemzéssel kell megállapítani minden esetben, hogy hiteles, romlott vagy hamisított-e a lejegyzés, és természetesen egy római epigráfus nemzedékek tapasztalatai alapján tudja, hogy Felice Feliciano lejegyzései nagy valószínűséggel helyesek, Taurinus Ligorius lejegyzései mind hamisak. Ezt az értékelő munkát itt a szerzők elmulasztották, két (!) kéziratos lejegyzést elkülönítettek, a többiről vagy elegánsan elfeledkeztek (így nem említik pl. a Csíkszentmihályval kapcsolatba hozott „Sándor csinálta” adatot vagy a balánbányai sziklafeliratot), vagy mint „kétes” nevezik meg. A kötet talán legnagyobb újdonsága, hogy az elpusztultnak hitt K. Sebestyén-féle gelencei feliratot megtalálták a SzNM-ban (185. old.), de ennek az értékét maguk rombolják le azzal, hogy egyetlen bekezdésben írják le a „kétes” kategórián belül, azzal a megjegyzéssel, hogy véleményük szerint nem alkot írást. Miért kellene ezt az értékelést az olvasónak elhinnie? Hol az ezt dokumentáló fotó, rajz? A nagy terjedelmű munkák (Bél Mátyás, *De vetere litteratura Hunno-Scythica*; Bardócz kompilációja [Tq 1413]; Hájos Gáspár, *Monumentum Literarium Hunno-Scythicum*) elkülönítése elvi szempontból szintén nem logikus, de gyakorlati okokból kézenfekvő. Ezeknek a teljes terjedelmű fordítása a kötet kevés számú hasznos, újdonságot adó, értékes elemei közé tartozik; de persze Bél fordítása nem a szerzőhármashoz, hanem Tóth Gergely, a többi pedig Szabó Ádám¹¹ műve. Amúgy a latin és német nyelvű testimoniumokat különböző fordítók fordításában idézik, ezért azok megítélése sem lehet egységes; egyes helyeken viszont Vásáry István szánja rá magát a fordításra, és ezeken néha megdöbbentő hibákat látni. Miért fordítja vajon Vásáry az *Ackerbauer* szót ácsnak, 31. old.? *‘Von den Scythen gedrucket worden’* miért jelentené azt, hogy „a szkíták előtt nyomtatták”, 54. old.? *In conclavi* miért lenne „termeiben”, 58. old.? A latin nyelvben való felületes jártasságra utalnak az ilyen ködösen fellengzős megfogalmazások: *cultelli cuspide literas insculpunt* → „vésik a betűket kést használva íróvessző gyanánt” (161. old.). Helyesen egész egyszerűen: *a kés hegyével faragják be a betűket*.

10 A filológiában ezt egyszerűen úgy szokás nevezni: *testimoniumok*.

11 Nem azonos az epigráfus kutató Szabó Ádámmal! A tudományos tisztesség megkövetelné, hogy ezt legalább egy írástörténeti tárgyú munkában eltérő névelemmel jelöljék!

Mindehhez *Összegzés* címen Vásáry István tett hozzá egy hat oldalas összefoglalót a rovásírás eredetéről. Hat oldalon ezt nyilván csak felületesen lehet megtenni, érvek nélküli állítások sorakoznak benne (ilyen 19. századi szemlélettel: „búvópatakként élt a székelyek közt”), és olyan egyértelmű logikátlanságok, mint hogy az I/J és U/V betűk alakai hasonlósága a latin írás hatását tükrözi. A szerző arról még nem hallott, hogy e magánhangzók és félhangzók fonológiai hasonlósága miatt a legtöbb írásban azonos vagy rokon jelek szolgálnak rájuk? Egyedi hibáknál azonban itt is nagyobb baj a szemlélet vaskalapossága, amit leginkább az egyes betűk eredeztetésénél lehet tetten érni: változtatás nélkül követi azt a 19. századig visszamenő axiomatikus állítást, hogy két jel (alakai hasonlósága alapján) a glagolita írásból ered. Soha, senki nem veszi a bátorságot, avagy elemi logikát Magyarországon, hogy megkérdezze: a 863 után létrejött glagolita írás biztos, hogy forrása a székely rovásírásnak, nem pedig kölcsönzött belőle két jelet?

A kéziratos anyag nagyjából felöleli az eddigi irodalomban közölteket. Nem tudom megítélni, lett volna-e lehetőség eddig közöletlen kéziratokat találni szorgos gyűjtőmunkával, de az érthetetlen, hogy egy-két elveszettnek gondolt kéziratnak miért nem mentek utána;¹² és miért hagynak említetlen általában hamisítványnak tekintett kéziratokat, mint az ún. lőcsei felirat. Az bizonyos, hogy Telegdi *Rudimentájának* kéziratait igen gondosan összegyűjtik, és ezek fényképeinek teljes közlésével pótolhatatlan munkát végeztek; más kérdés, hogy a teljes leírásuk ezúttal elmaradt, a variáns szövegek átírásban és fordításban nem mindig találhatók meg. Ehelyett persze megfelelő lett volna egy teljeskörű *apparatus criticusszal* ellátott kritikai kiadás létrehozása is, de az sem történt meg, még csak részletes stemmát sem olvashatunk, csupán néhány elszórt megjegyzést a kéziratok egymáshoz való viszonyáról (amelyek egyébként számomra többször illogikusnak tűnnek, különösen a „hamburgi másolat” leszármazásával kapcsolatban Jakubovich Emil nézetének merev és indokolatlan elutasítása). Így a kötetet a további Rudimenta-kutatások során mindenki kötelességszerűen sokat fogja forgatni, de ez az apparátus hiányában nem lesz könnyű munka. A testimoniumok anyaga a fentebb jelzett időháttáron belül meglehetősen teljesnek tűnik, ez az (inkább kultúrtörténeti) rész így tehát jól használható, a fordítási hibáktól eltekintve. A feliratoknál a kép kevésbé kedvező: jó néhány ismert adat biztosan hiányzik (Berekeresztúr-2. emelet, Káposztásmegyer, Makfalva, a kétesek közül Csíkmadaras), mint már említettem, nagyon sok a „kétesek” közé van sorolva, és egészen biztosan jóval több hamisítvány is ismert, mint ahányat említettek. Egyetlen esetet emelnék ki, azt ugyanis nem értem: a káposztásmegyeri feliratokat először az irodalomban Vásáry István említette, hamisítványnak értékelve. Nem világos hát előttem: miért hagyta ki saját felfedezését a hamisítványok sorából? Már csak azért is, mert ha nem teszi, akkor most meg lehetne nyitni a szakmai vitát róla, ugyanis az egyik felirat meggyőződésem szerint valódi.

12 F I.7., I.11., p.527., D30.

Egyáltalán, egy ekkora és ennyi erőforrással készült kötetről olyan jó lenne széles körű szakmai vitákat nyitni. Csak ehhez nem kellett volna a felsorolt alapvető hibákat elkövetni, mert így szinte kizárólag a már rég közölt, leírt, elfogadott értelmezésű szövegek közlése van vitaképes állapotban.

Horatiusszal kezdtem a recenziót, fejezzük is be Horatiusszal: *Parturiunt montes...* ■

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Erdélyi–Ráduly 2010.** Erdélyi István – Ráduly János, *A Kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig*. Masszi, Budapest, 2010.
- Fehér 2020.** Fehér Bence, *A Kárpát-medencei rovásírásos emlékek gyűjteménye I.* Magyarországi kutató Intézet, Budapest, 2020.
- Fehér–Ferenczi 2020.** Fehér Bence – Ferenczi Gábor (szerk.): *Ósi írásaink*. Magyarországi kutató Intézet, Budapest, 2020.
- Ferenczi 1997.** Ferenczi Géza, *Székely rovásírásos emlékek*. Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely, 1997.
- Mandics 2010.** Mandics György: *Róvott múltunk*. Irodalmi Jelen Kiadó, Arad, 2010.
- Mandics 2012–2016.** Mandics György: *Somogyi Antal rovásírásos gyűjteménye I–IV*. Magánkiadás/Kráter, Budapest/Pomáz, 2012–2016.
- Mandics 2015.** Mandics György: *Magyar hegedűsök énekei eleinkről*. Kráter, Pomáz, 2015.
- Puskás-Kolozsvári–Boloan 2019.** Puskás-Kolozsvári Frederic – Boloan Neculai (szerk.): *A tászok-tetői írott kövek – Pietrele scrise de pe Culmea Tasoc – Written Stones of the Tasoc Peak*. Gyergyószentmiklós 2019.
- Sebestyén 1915.** Sebestyén Gyula, *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. MTA, Budapest, 1915.
- Szekeres 2008.** Szekeres István: *A székely és ótörök írás jeltörténete*. Budapest 2008.
- Zelliger 2019.** Zelliger Erzsébet (szerk.): *Rovás – magyar nyelvtörténet – művelődéstörténet*. Magyarországi kutató Intézet, Budapest, 2019.